

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยเรื่อง “ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ป่าเชิงพุทธ : กรณีศึกษา วัดดอนธาตุ ตำบลทรายมูล อำเภอฟิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี” ซึ่งมีวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้

- ๑) เพื่อศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าเชิงพุทธ
- ๒) เพื่อศึกษาการอนุรักษ์ป่าของพระสงฆ์วัดดอนธาตุ ตำบลทรายมูล อำเภอฟิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี
- ๓) เพื่อศึกษาวิเคราะห์บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ป่า โดยใช้วิธีการศึกษาข้อมูลจากพระไตรปิฎก เอกสารงานวิจัย และการศึกษาข้อมูลภาคสนามด้วยการสังเกต สํารวจ และการสัมภาษณ์ แล้วนำผลการศึกษามาวิเคราะห์เชิงพรรณนา โดยมีผลการวิจัยดังต่อไปนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

จากการวิจัยในหัวข้อดังกล่าว ผู้วิจัยได้สรุปผลการวิจัยโดยจำแนกออกเป็น ๓ ส่วนดังต่อไปนี้

๕.๑.๑ แนวคิดการอนุรักษ์ป่าเชิงพุทธ

การอนุรักษ์ป่าเชิงพุทธ” หมายถึง กระบวนการอนุรักษ์ป่าตามแนวทางของพระพุทธศาสนา หมายถึง กระบวนการดูแล การเก็บรักษา สงวน ซ่อมแซม ฟื้นฟู ปรับปรุง และการใช้ทรัพยากรป่าให้เกิดประโยชน์มากที่สุด และสามารถใช้ได้เป็นเวลาอันยาวนานที่สุด มีการสูญเสีย น้อยที่สุด การประหยัดต่อสิ่งที่มีอยู่ รวมทั้งการหาสิ่งอื่นมาทดแทน โดยเฉพาะทรัพยากรธรรมชาติป่า เพื่อให้ป่าดำรงอยู่อย่างยั่งยืนในระยะยาวต่อไป โดยให้เป็นไปตามหลักการของพระพุทธศาสนา

แนวคิดทางพระพุทธศาสนาสอนให้มองธรรมชาติเป็นสภาพแวดล้อมที่งดงาม นำเร้นรมย์ เป็นปัจจัยหนึ่งของความสุข จึงทำให้ชาวพุทธมีความสุขอยู่ท่ามกลางธรรมชาติ หรือทำให้มนุษย์อยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างมีความสุข เพราะธรรมชาติเป็นส่วนประกอบหรือปัจจัยในการฝึกฝน พัฒนาคน ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ หมายความว่า พระพุทธศาสนาเอาธรรมชาติแวดล้อมมาใช้เป็นองค์ประกอบอย่างหนึ่งในการศึกษาในกระบวนการชีวิต พุทธศาสนากำเนิดขึ้นท่ามกลางธรรมชาติ หลักธรรมคำสอน วิถีชีวิต และแนวทางปฏิบัติขัดเกลาจิตใจก็อิงอาศัยธรรมชาติเพื่อให้เข้าใจธรรมชาติ จึงทำให้พระพุทธศาสนามีความสัมพันธ์กับธรรมชาติ มีเมตตากรุณาต่อสัตว์ป่า ระบบนิเวศ รวมทั้งป่าไม้ด้วย

พระสงฆ์โดยส่วนใหญ่เห็นว่า ในปัจจุบันทรัพยากรป่าไม้ภายในประเทศถูกบุกรุกทำลายไปเป็นจำนวนมาก พระสงฆ์จึงจำเป็นต้องเข้ามามีบทบาทสำคัญในการมีส่วนร่วมเพื่อแก้ปัญหา ซึ่งประชาชนส่วนใหญ่ก็จะเห็นด้วยกับการที่พระสงฆ์เข้ามามีบทบาทสำคัญในเรื่องนี้ และพระสงฆ์ส่วนใหญ่ก็มีความพร้อมที่จะมีบทบาทในการชี้แนะหรือเทศน์สอนให้ประชาชนอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ โดยมีการรู้จักเลือกใช้วิธีการแนะนำหรือเทศน์ที่เหมาะสม ซึ่งจะมีผลดีต่อการทำให้ประชาชนมีความรู้สึกรู้สึก เพื่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ต่อไป

พระสงฆ์มีบทบาทที่สำคัญในการอนุรักษ์ป่าเชิงพุทธ สามารถจำแนกได้ ดังนี้ การปลูกจิตสำนึก การเป็นผู้นำ การประสานงาน การป้องกันการบุกรุกตัดต้นไม้ทำลายป่า การฟื้นฟูสภาพป่า การประชาสัมพันธ์ เผยแพร่ และการจัดหาทุนดำเนินงานเพื่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ทำให้วัดของพระพุทธศาสนาได้กลายมาเป็นพื้นที่อนุรักษ์อีกรูปแบบหนึ่ง

การอนุรักษ์ป่าของวัดดอนธาตุยึดหลักการที่ว่า “ป่าเป็นวัด” โดยยึดตามหลักไตรสิกขา และศีล ๕ ในการอนุรักษ์ป่า โดยที่ไตรสิกขา คือ ข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับศึกษาเพื่อฝึกหัด อบรมกาย วาจา จิตใจ และปัญญา เพื่อช่วยให้พิจารณาและเข้าใจถึงระบบนิเวศของป่า ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการอนุรักษ์ป่าที่ยั่งยืนด้วยคำสอนของพระพุทธศาสนา โดยวัดดอนธาตุได้ประยุกต์หลักไตรสิกขามาใช้ในการอนุรักษ์ป่า ศีล ๕ คือ ความประพฤติชอบทางกายและวาจา หรือการรักษากาย วาจาให้เรียบร้อย การรักษาปกติตามระเบียบวินัย ข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว และเป็นหลักการควบคุมตนให้ตั้งอยู่ในความไม่เบียดเบียน ถือว่าเป็นพื้นฐานที่เน้นการอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในฐานะที่เป็นเพื่อนกัน พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า ศีล ๕ หรือศีลธรรมพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ คือ ระเบียบความประพฤติ ความเป็นอยู่ทั้งส่วนตัวและที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมทางกาย วาจา ตลอดจนทำมาหาเลี้ยงชีพ ซึ่งได้กำหนดวางไว้เพื่อทำให้ความเป็นอยู่นั้นกลายเป็นสภาพอันเอื้ออำนวยแก่การเป็นอยู่ และต่อสภาพแวดล้อม

วิธีการอนุรักษ์ป่าเชิงพุทธ ในความสัมพันธ์เชิงเอื้ออาทรต่อกันที่ปรากฏในพหุคชาดก คือ เมื่อรุกขเทวดาและสัตว์ป่ามีความเอื้ออาทรต่อกัน ทำให้เกิดแนวร่วมในการดูแลรักษาป่าและระบบนิเวศไม่ให้ถูกมนุษย์คุกคามทั้งทางตรงและทางอ้อม การพึ่งพาแบบได้ประโยชน์คนละส่วนทำให้เกิดพลังในการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน ในปัจจุบันนี้พระสงฆ์ได้มีการประยุกต์พิธีกรรมทางศาสนาบางอย่างขึ้นเพื่อการอนุรักษ์ การดูแลป้องกันและการบำรุงฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ พระวิมาน คมกริปปญโญ ได้กล่าวถึงการใช้อนุรักษ์ทางศาสนาในการอนุรักษ์ป่าไม้ คือ พิธีบวชต้นไม้ พิธีทอดผ้าป่าต้นไม้ พิธีทำบุญด้วยการปลูกต้นไม้ พิธีสะเดาะเคราะห์หรือสืบชะตาด้วยการปลูกต้นไม้ พิธีทอดกฐินต้นไม้ การสร้างสำนักปฏิบัติธรรม จะเห็นได้ว่าพิธีการอนุรักษ์ทรัพยากรทางธรรมชาติจะมีพระสงฆ์เป็นสื่อกลาง ใช้ความเชื่อทางศาสนาเป็นทุน โดยมีพิธีกรรมมาเป็นเครื่องมือในการประสานความร่วมมือระหว่างพระสงฆ์กับประชาชน ดังนั้น กระบวนการอนุรักษ์ทรัพยากรตามแนวพระพุทธศาสนาจึงมีความสัมพันธ์กันระหว่าง ศาสนา สังคม และวัฒนธรรม

กระบวนการอนุรักษ์ป่าเชิงพุทธ ในพระพุทธศาสนาได้มีพุทธบัญญัติซึ่งเป็นพุทธพจน์ที่ทรงตรัสถึงการปกป้อง การอนุรักษ์ป่า และการฟื้นฟูป่า สะท้อนให้เห็นแนวคิดของพระพุทธศาสนาที่ให้ความสำคัญกับป่า โดยเฉพาะพุทธบัญญัติที่มีลักษณะเป็นข้อความทำลายป่าและการอนุรักษ์พันธุ์พืช คือ พุทธบัญญัติห้ามตัดต้นไม้ ในสิกขาบทที่ ๑ ภูตคามวรรค ปาจิตตยิกัณฑ์ พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามภิกษุไม่ให้ตัดต้นไม้ ในโชติกสิกขาบท สิกขาบทที่ ๖ สุราปานวรรค ปาจิตตยิกัณฑ์ พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามไม่ให้ภิกษุก่อไฟผิง พุทธบัญญัติเกี่ยวกับการถนอมพืช พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญแก่การถนอมพืชพันธุ์ ทั้งนี้เพราะทรงเห็นว่าผลไม้บางชนิดที่อาจงอกได้หรือที่ยังมีเชื้ออยู่อันจะเป็นส่วนสำคัญในการขยายพันธุ์พืชเหล่านั้น จึงมีพระพุทธานุญาตให้รับประทานและฉันผลไม้ได้เพียง ๕ ลักษณะเท่านั้น จะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าทรงเข้าใจกระบวนการขยาย

พันธ์พืชและกระบวนการเจริญเติบโตของพืชเป็นอย่างดี สะท้อนให้เห็นว่าพระองค์ทรงใส่ใจและให้ความสำคัญกับระบบนิเวศ

๕.๑.๒ การอนุรักษ์ป่าของพระสงฆ์วัดดอนธาตุ

วัดดอนธาตุ ตั้งอยู่บนเกาะกลางลำแม่น้ำมูล กั้นระหว่างบ้านทรายมูล ตำบลทรายมูล อำเภอพิบูลมังสาหาร และบ้านคันไร่ ตำบลคันไร่ อำเภอสิรินธร จังหวัดอุบลราชธานี สภาพภูมิอากาศอุณหภูมิสูงสุดอยู่ที่ ๔๒.๓ องศาเซลเซียส ในเดือนเมษายน-พฤษภาคม และต่ำสุดในช่วงเดือนมกราคม ซึ่งมีอุณหภูมิต่ำสุดอยู่ที่ ๑๔.๓ องศาเซลเซียส สภาพภูมิอากาศค่อนข้างร้อนแห้งในฤดูร้อน ในขณะที่ฤดูหนาวก็หนาวจัดส่งผลให้เกิดภัยแล้ง เป็นวัดที่มีความสำคัญแห่งหนึ่งในจังหวัดอุบลราชธานี และมีความโดดเด่นในการอนุรักษ์ป่าภายในวัด ปัญหาในการอนุรักษ์ป่าของวัดดอนธาตุ ปัญหาที่พบคือ ตลิงพัง ภัยแล้ง ต้นไม้ยืนต้นตาย นักท่องเที่ยวทิ้งขยะไม่เป็นที่ นักท่องเที่ยวหักกิ่งไม้ ขาดความร่วมมือในส่วนภาครัฐ การดูแลไม่ทั่วถึงเพราะบุคลากรน้อย และงบประมาณไม่เพียงพอ เป็นต้น

หลักการอนุรักษ์ป่าของพระสงฆ์วัดดอนธาตุยึดหลักการที่ว่า “ป่าเป็นวัด” โดยยึดตามหลักไตรสิกขาและศีล ๕ ในการอนุรักษ์ป่า โดยที่ไตรสิกขา คือ ข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับศึกษาเพื่อฝึกหัด อบรมกาย วาจา จิตใจ และปัญญา เพื่อช่วยให้พิจารณาและเข้าใจถึงระบบนิเวศของป่า ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการอนุรักษ์ป่าที่ยั่งยืนด้วยคำสอนของพระพุทธศาสนา โดยวัดดอนธาตุได้ประยุกต์หลักไตรสิกขามาใช้ในการอนุรักษ์ป่า ศีล ๕ คือ ความประพฤติชอบทางกายและวาจา หรือการรักษากาย วาจาให้เรียบร้อย การรักษาปกติตามระเบียบวินัย ข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว และเป็นหลักการควบคุมตนให้ตั้งอยู่ในความไม่เบียดเบียน ถือว่าเป็นพื้นฐานที่เน้นการอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในฐานะที่เป็นเพื่อนกัน

วิธีการอนุรักษ์ป่าของพระสงฆ์วัดดอนธาตุทั้งในระยะสั้นและระยะยาว โดยการนำของเจ้าอาวาส คือ พระใบฎีกาสมพงษ์ โกสโล (น้อยวิหค) ดังต่อไปนี้ ปัญหาตลิงพัง ทางวัดจึงมีการแก้ไขปัญหาดังนี้ ปลูกลำต้นไม้เพื่อกันตลิงพัง ปลูกลำหญ้าแฝกเพื่อรักษาหน้าดินและการพังทลายของดินริมตลิง ปัญหาภัยแล้งที่เกิดขึ้นนั้นส่งผลกระทบต่อพืชพันธุ์บางส่วนของทางวัดดอนธาตุแห้งเหี่ยวและเกิดความเสียหายเป็นจำนวนมาก แต่ทางวัดก็มีการแก้ไขปัญหาในเบื้องต้น คือ จัดหาเครื่องสูบน้ำจากลำแม่น้ำมูลขึ้นมารดพืชพันธุ์ที่แห้งเหี่ยวภายในเขตวัด เพื่อให้ป่าเกิดความชุ่มชื้น ปัญหาภัยแล้งส่งผลให้ต้นไม้ยืนต้นตายเป็นจำนวนมาก ทางวัดดอนธาตุจึงมีกระบวนการในการแก้ปัญหาภัยแล้ง ในเบื้องต้น คือ การเดินท่อน้ำกระจายไปตามพื้นที่ทั่วบริเวณของแนวป่า แล้วทำการสูบน้ำจากลำแม่น้ำมูลขึ้นมารดพื้นดิน เพื่อให้ต้นไม้เกิดความชุ่มชื้นและช่วยลดปัญหาต้นไม้ยืนต้นตาย นักท่องเที่ยวทิ้งขยะ ทางวัดดอนธาตุได้จัดทำป้ายประชาสัมพันธ์เชิงอนุรักษ์ติดไว้ตามต้นไม้ใหญ่ เช่น ป้ายประกาศที่เป็นพุทธสุภาษิต ซึ่งจากการประชาสัมพันธ์ในพุทธสุภาษิตดังที่กล่าวมา ส่งผลให้นักท่องเที่ยวสำรวมกายวาจา เพราะถือว่าป่าของวัดดอนธาตุเป็นดินแดนแห่งความสงบ ที่พระสงฆ์ใช้สำหรับบำเพ็ญภาวนา และควบคุมไปถึงพฤติกรรมในการทิ้งขยะของนักท่องเที่ยวอีกด้วย

กระบวนการอนุรักษ์ป่าของวัดดอนธาตุ มีดังนี้ ปลูกลำต้นไม้เพื่อกันตลิงพัง โดยที่รากของกอไผ่มีคุณสมบัติในการยึดดินเป็นอย่างดี ซึ่งผลที่ได้รับ คือ สามารถลดความเสียหายของตลิงพัง และเป็นผลที่น่าพอใจ ปูอิฐตัวหนอนเพื่อรักษาหน้าดินรากของต้นไม้ รักษาโคนและรากของต้นไม้ ตัด

เถาว์วัลย์และกาฝากที่รบกวนต้นไม้ โดยอาศัยความร่วมมือจากพระสงฆ์และชุมชนในบางส่วน โดยการเดินสำรวจหาปัญหาป่าไม้ ปลุกหญ้าแฝกเพื่อรักษาหน้าดินและการพังทลายของดินริมตลิ่ง เพื่ออนุรักษ์ความชุ่มชื้นในดิน ปรับปรุงพื้นดินที่เสื่อมโทรม กำหนดเขตวัดเป็นเขตอภัยทาน เนื่องจากภายในวัดดอนธาตุมีป่าไม้และสัตว์อาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ทางวัดและชาวบ้านจึงตั้งข้อกำหนดให้วัดดอนธาตุเป็นเขตอภัยทาน ทั้งทางด้านป่าไม้และส่วนของสัตว์น้ำ เพื่อป้องกันการทำลายป่าไม้และสัตว์ต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ในบริเวณโดยรอบของวัดดอนธาตุ การทำปุ๋ยตามธรรมชาติ ใบไม้ที่หล่นเป็นจำนวนมากทางวัดจะไม่มี การเผา แต่จะใช้เศษของใบไม้ที่ทับถมบริเวณของโคนต้นไม้เพื่อให้ย่อยสลายกลายเป็นปุ๋ยบำรุงต้นไม้ต่อไป การมีส่วนร่วม แนวร่วมในการอนุรักษ์ป่าที่เด่นชัดของวัดดอนธาตุ คือ ในส่วนของพระสงฆ์และชาวบ้าน โดยมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่า คือ วัด ในส่วนของพระสงฆ์จะมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่า โดยการนำของเจ้าอาวาสเป็นผู้นำในการวางแผน เช่น การห้ามตัดไม้ ห้ามในการก่อไฟ ชาวบ้านช่วยประชาสัมพันธ์ผ่านเสียงตามสายของผู้นำหมู่บ้านให้ช่วยกันดูแลป่า และในการจัดหาพันธุ์ไม้มาปลูกเพิ่มเติมในช่วงฤดูฝน การอนุรักษ์ป่าตามฤดูกาล กระบวนการอนุรักษ์ป่าไม้ตามฤดูกาลของวัดดอนธาตุ มีกระบวนการ คือ ในฤดูหนาว กิจกรรมของพระสงฆ์ที่สามารถช่วยในการอนุรักษ์ป่า คือ การกวาดลานวัดและทางเดินโดยรอบวัด ซึ่งถือว่าการสร้างแนวกันไฟ ในช่วงฤดูฝนเป็นช่วงที่ต้นไม้สามารถเจริญเติบโตได้มากที่สุด ทางวัดดอนธาตุจึงทำการจัดหาพันธุ์ไม้มาปลูกเสริมในบริเวณของวัด สภาพภูมิอากาศที่ค่อนข้างร้อนแห้งในฤดูร้อน ส่งผลให้เกิดภัยแล้ง ต้นไม้เกิดการแห้งเหี่ยวและยืนต้นตาย ทางวัดดอนธาตุจึงมีกระบวนการแก้ปัญหาดังกล่าวในเบื้องต้น คือ การจัดหาเครื่องสูบน้ำเพื่อใช้ในการสูบน้ำจากลำน้ำมูลมาช่วยรดบริเวณพื้นดิน เพื่อให้เกิดความชุ่มชื้นแก่ป่าไม้ อนุรักษ์ตามพระธรรมวินัย ในกระบวนการอนุรักษ์ในส่วนของพระสงฆ์วัดดอนธาตุนั้น ยึดถือการปฏิบัติตามหลัก ไตรสิกขา และศีล ๕ อนุรักษ์ตามวัฒนธรรม วัดดอนธาตุได้มีการปลูกฝังความเชื่อเรื่องป่าทางวัฒนธรรมที่บรรพบุรุษได้สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน โดยมีวิธีการปลูกฝังความเชื่อเรื่องวิญญานบรรพบุรุษคุ้มครองป่า ความเชื่อเรื่องดอนปู่ตาที่คอยปกป้องรักษาป่าภายในวัดเอาไว้ด้วย เหตุผลนี้ทำให้ชุมชนใกล้เคียงจึงไม่กล้าสร้างปัญหาภายในวัดดอนธาตุ

๕.๑.๓ วิเคราะห์บทบาทในการอนุรักษ์ป่าของพระสงฆ์วัดดอนธาตุ

จากการวิจัยพบว่า วัดดอนธาตุได้นำธรรมในทางพระพุทธศาสนาใช้ในการอนุรักษ์ป่าไม้ ๒ หลักการ คือ หลักไตรสิกขา และศีล ๕ โดยมีแนวทางการปฏิบัติ ดังต่อไปนี้

ไตรสิกขา ๑) ศีล ช่วยควบคุมพฤติกรรมไม่ให้เบียดเบียนสิ่งแวดล้อม ๒) สมาธิ เป็นตัวช่วยให้มีความเมตตา กรุณาต่อสิ่งแวดล้อม ๓) ปัญญา ทำให้เห็นคุณค่าความสำคัญของสิ่งแวดล้อม และเข้าใจในกระบวนการของสิ่งแวดล้อม ส่วนศีล ๕ ศีลในข้อที่ ๑ ช่วยเอื้อในการไม่ทำลายชีวิตของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ศีลในข้อที่ ๒ ช่วยป้องกันการลักลอบทำลายทรัพยากรสิ่งแวดล้อม ศีลในข้อที่ ๓ ช่วยป้องกันการแทรกแซงความสัมพันธ์ของระบบนิเวศของป่าไม้ ศีลในข้อที่ ๔ ช่วยเอื้อต่อการรักษากฎเกณฑ์ กติกาอย่างเคร่งครัดและมีความสุจริต ศีลในข้อที่ ๕ ช่วยเอื้อไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมอันก่อให้เกิดมลภาวะหรือปัญหาต่อธรรมชาติสิ่งแวดล้อม

วัดดอนธาตุมีวิธีการแสวงหาสาเหตุของปัญหาในการอนุรักษ์ป่า โดยทางวัดมีวิธีการดังนี้

๑) พระสงฆ์เดินสำรวจ ๒) ความร่วมมือของชาวบ้าน วิธีการเสริมสร้างปัจจัยในการอนุรักษ์ป่าเชิงพุทธ

โดยมีความตระหนักในเรื่องของความเปลี่ยนแปลง ซึ่งต้องเข้าใจการเปลี่ยนแปลงเพื่อการยุติปัญหาในการอนุรักษ์ป่า และอาศัยปัจจัยการเสริมสร้างในการอนุรักษ์ป่าเชิงพุทธ คือ ๑) ใช้ความเลื่อมใสต่อวัตรปฏิบัติของพระสงฆ์มาสร้างร่วมมือ ๒) ใช้ความเชื่อเรื่องวิญญาณคุ้มครองป่าภายในวัด ๓) ประเพณีดั้งเดิมของชุมชนที่มีต่อป่าทางวัฒนธรรม ๔) การรักษาร่องรอยของพระอริยสงฆ์

กระบวนการในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวในเบื้องต้น ด้วยการประชาสัมพันธ์ เนื่องด้วยวัดดอนธาตุเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ และถิ่นของบูรพาจารย์ที่ผู้คนนับถือเป็นจำนวนมาก ซึ่งทางวัดต้องอาศัยการประชาสัมพันธ์เพื่อให้นักท่องเที่ยวเคารพในกฎระเบียบของทางวัด โดยอาศัยการติดป้ายประกาศข้อห้าม และการเขียนสุภาพเกี่ยวกับเรื่องบุญและบาปในทิวบริเวณของเขตวัด การประยุกต์ใช้กระบวนการอนุรักษ์ป่าของพระสงฆ์วัดดอนธาตุ ตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา คือ หลักการของ สัมมปธาน ๔ คือ การมุ่งมั่นทำความชอบ มี ๔ ประการ คือ ๑) สังวรปธาน คือ ความเพียรระวัง ป้องกันไม่ให้เกิดมลภาวะ และความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมในป่าให้เกิดได้ ๒) ปหานปธาน คือ เพียรกำจัดมลภาวะ และความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมของป่าที่มีอยู่แล้วให้หมดไป ๓) อนุรักษนาปธาน คือ เพียรรักษาสิ่งแวดล้อมของป่าที่ติดอยู่แล้วไม่ให้เสื่อมโทรมลง พร้อมทั้งให้มีคุณภาพที่ดียิ่งขึ้นไป นอกจากนี้ยังเพียรฟื้นฟู และรักษาสิ่งแวดล้อมของป่าที่ฟื้นฟูแล้วยังยั่งยืนต่อไป ๔) ภาวนาปธาน คือ เพียรสร้างคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่ดีให้เกิดขึ้น และพัฒนาสายพันธุ์ใหม่ที่มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการวิจัยจำแนกออกเป็น ๔ ส่วน คือ ข้อเสนอแนะในเชิงนโยบาย ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป และข้อเสนอแนะในพื้นที่วิจัย

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะในเชิงนโยบาย

- ๑) ควรมีการพัฒนาอย่างสม่ำเสมอ ด้วยการให้พระสงฆ์ศึกษาการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้อย่างถูกวิธี
- ๒) ควรส่งเสริมให้บุคคล หน่วยงานต่างๆ ในสังคมให้เห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้
- ๓) ควรให้การสนับสนุน หรือยกย่องบุคคลหรือหน่วยงานต่างๆ ที่ให้ความสำคัญต่อหลักการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ป่าไม้ ต้นน้ำลำธาร ให้ปรากฏต่อสังคมให้เด่นชัดยิ่งขึ้น
- ๔) ควรส่งเสริมให้มีการเรียนรู้ในกระบวนการอนุรักษ์ป่าอย่างถูกวิธีแก่สถาบันการศึกษาต่างๆ

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้

- ๑) ควรนำหลักไตรสิกขา และศีล ๕ ไปประยุกต์ใช้เพื่อควบคุมการประพฤติในการดำรงชีวิตในมุมมองของการอนุรักษ์
- ๒) ควรนำกระบวนการอนุรักษ์ป่าไม้ของพระสงฆ์วัดดอนธาตุไปใช้ในการอนุรักษ์ป่า

๓) ควรนำหลักการอนุรักษ์ทางวัฒนธรรมไปปรับใช้ปรับใช้ในการอนุรักษ์ป่าของชุมชน

๔) ควรนำการประยุกต์ใช้กระบวนการอนุรักษ์ป่าของพระสงฆ์วัดดอนธาตุ ตามหลักการของ สัมมปาธาน ๔ ไปประยุกต์ใช้ในวัด

๕) ควรนำการบูรณาการบทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ป่าเชิงพุทธ ไปใช้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

๕.๒.๓ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

๑) ศึกษาเปรียบเทียบบทบาทของพระสงฆ์ไทยกับบทบาทพระสงฆ์ในประเทศลาวในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

๒) ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างบทบาทของพระสงฆ์ไทยเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้

๓) ศึกษาแนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้ระหว่างพระพุทธศาสนาเถรวาท และพระพุทธศาสนาหายาน

๕.๒.๔ ข้อเสนอแนะในพื้นที่วิจัย

๑) ควรส่งเสริมความเข้าใจในการอนุรักษ์ป่าให้แก่พระสงฆ์ภายในวัดและชุมชนให้มากขึ้นกว่าเดิม

๒) ควรทำขอบเขตของวัด คือ กำแพงให้มีความแข็งแรงและสามารถรับแรงกระแทกจากกระแสน้ำที่ไหลเชี่ยว

๓) เน้นกิจกรรมการมีส่วนร่วมระหว่างพระสงฆ์และชาวบ้านเพื่อการอนุรักษ์ป่าร่วมกันในระยะยาวให้มากยิ่งขึ้น

๔) ควรจัดกิจกรรมด้านวัฒนธรรมดั้งเดิมให้มีความต่อเนื่องกันทุกปี โดยรักษารูปแบบและจุดมุ่งหมายของวัฒนธรรมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมไว้ให้ได้มากที่สุด

๕) การใช้ประโยชน์จากป่าควรจะทำให้มีความสมดุลทั้งด้านกายภาพและด้านจิตใจ